

UDK 902.2(497.5 Sisak)

Pregledni članak

Primljen 4. 2. 2010.

Prihvaćen za tisak 6. 7. 2010.

VLATKA VUKELIĆ

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Borongajska cesta 83d, HR-10000 Zagreb

vlatka.vukelic@sk.htnet.hr

NEOBJAVLJENA KORESPONDENCIJA O ARHEOLOŠKIM ISTRAŽIVANJIMA U SISKU IZ DRUGE POLOVICE 19. STOLJEĆA

Na početku intenzivnoga gospodarskoga razvoja sredinom 19. stoljeća sisačka urbana legislativa omogućila je i početak arhitektonski određene zidane izgradnje u samom urbanom tkivu, na prostoru što ga u arheološkoj terminologiji nazivamo *Siscia intra muros*. S obzirom na tu činjenicu te na dotadašnje površno iskorištavanje opisanoga terena, svjetlo dana ugledala je stoljećima zatrpana rimska arheološka građa. Nekoliko entuzijasta sudjelovalo je u pokušaju njezina objedinjenja, sustavnoga istraživanja i znanstvene valorizacije te u pokušaju izrade topografije antičke Siscije. Ovdje ih spominjemo kronološki, kao i napore koje su uložili u klasifikaciju navedene građe, ovisno o dužnostima koje su tada obavljali i korespondenciji koju su ostavili u arhivu Arheološkoga muzeja u Zagrebu. Svrha je ovoga rada upotpuniti poznavanje osvita hrvatske arheološke znanosti.

Ključne riječi: Siscija, druga polovica 19. stoljeća, arheološka istraživanja

Uvod

Sredinom 19. stoljeća Sisak i okolica počinju se gospodarski i društveno intenzivno razvijati. Za to su ključni bili najprije riječni plovni putovi, a zatim 1862. godine i izgradnja željezničke pruge od Siska preko Zagreba do Zidano-ga Mosta. Tada su se obavljali veliki građevinski radovi duž željezničke trase prepune arheoloških ostataka iz rimskoga doba. Prateća pojava tih radova bila je intenzivnija izgradnja na zemljištu oko kolodvora, ali i preobrazba cijeloga urbanoga areala koji je u antičko doba predstavljao Sisciju *intra muros*. U njega

se sada smješta mnoštvo većih kuća nove, bogate trgovačke klase i popratni sadržaji većega gradskoga središta. Tijekom iskapanja temelja za te objekte nailazilo se često na arheološku građu koja je najčešće odvožena u inozemne muzeje i zbirke starina, posebice dok se gradila željeznička pruga kada su starine iskapane bez ikakva nadzora. Taj su problem shvatili pojedini ugledni hrvatski društveni i politički javni djelatnici, pa tako Ivan Kukuljević Sakcinski među prvima pokušava organizirati sustavno skupljanje i obradu starina sa sisačkoga područja. Pod pokroviteljstvom najprije “Društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah”, a kasnije Narodnoga muzeja u Zagrebu, i Mijat Sabljar i Ivan Tkalčić nastojat će istražiti sisačke arheološke terene i zabilježiti značenje pronalazaka. Kako su svi oni bili angažirani i u Zagrebu, njihovo je istraživanje sisačkih starina postalo parcijalno, te se zato pribjegli imenovanju lokalnih stanovnika povjerenicima navedenoga društva i muzeja u Zagrebu.

Muzejski povjerenici u Sisku do 1876. godine

Dinamika arheoloških istraživanja na užem području grada Siska intenzivirana je u drugoj polovici 19. stoljeća. Rezultat je to shvaćanja važnosti područja nekadašnje Siscije, ali i pronalaženja konstruktivnih rješenja u zaštiti starina i njihovoj valorizaciji. Radilo se o simultanom društvenom procesu, potaknutom i protkanom još uvijek tinjajućim idejama ilirizma koji je bio gotovo istodoban na cijelom području tadašnje hrvatske države.

S obzirom na to da je tada proces tiskanja i objavljivanja bio skup, neki podaci o tim istraživanjima ostali su zabilježeni samo u službenoj korespondenciji pojedinih dužnosnika.

Društvo koje se sredinom 19. stoljeća najviše trudi zaštititi i u cijelosti sačuvati starine pronađene na hrvatskom tlu, ali ne samo njih, jest “Društvo za povjestnicu i starine Jugoslavenah”. Poslije znamenite 1848. godine, a nakon Oktroiranoga ustava 1849. Ivan Kukuljević Sakcinski¹ 1850. godine potaknuo je

---

¹ Ivan Kukuljević (Varaždin, 29. svibnja 1816 – Puhakovec, Hrvatsko zagorje, 1. kolovoza 1889), hrvatski povjesničar, književnik i političar. Školovao se u gimnaziji u Varaždinu i Zagrebu te na Vojnoj akademiji u Kremsu. Tijekom školovanja počeo je pisati na njemačkom jeziku. Godine 1833. stupio je u vojsku, a tri godine poslije (1836) postao je časnik u Beču. Od 1837. godine, kada je upoznao Gaja, oduševljeni je ilirac. Godine 1840. dobio je zapovijed za premještaj u Milano. Godinu dana poslije (1841) dao je ostavku na časničku službu i vratio se u Hrvatsku te uključio u politički život boreći se protiv mađarizacije i cenzure. Postao je jedan od vođa ilirskoga pokreta. Godine 1845. postao je veliki sudac Varaždinske županije, a 1861. veliki župan zagrebački. Šest godina poslije (1867) smijenjen je i otada se više nije bavio politikom. Kukuljevićeva politička djelatnost obuhvaća dva različita razdoblja: do 1850. godine i od 1860. do 1867. Pod Bachovim apsolutizmom (1851–1860) bio je onemogućen politički rad,

osnutak toga društva u kojem su se okupili mnogobrojni hrvatski intelektualci. Pokrovitelj je bio ban Josip Jelačić Bužimski, a predsjednik sam Kukuljević. Prema riječima bana Jelačića “povijest nekoga naroda je njegov krsni list”, a starine su dokaz iskrenoga nastojanja razjašnjavanja i zaokruživanja povijesnih činjenica utemeljenih na znanstvenoj osnovici koju je spomenuto društvo promicalo.

Još jedan od osnivača “Društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah”, ujedno i njegov tajnik, bio je i Mijat Sabljar.² No, osim požrtvovnoga djelovanja u njem, Sabljar je sudjelovao i u osnutku ustanove koja će odigrati najveću

---

pa je tada bio politički neaktivan. U prvom je razdoblju radikalnan pristaša oslobođenja Hrvatske od Austrije i Mađarske i beskompromisan ideolog južnoslavenskoga ujedinjenja revolucijom. Smatrao je kako se oslobođenje i ujedinjenje južnih Slavena može postići samo borbom, pa je s tim ciljem agitirao među Hrvatima i Srbima u Vojnoj krajini. Privrženi njegovoj ličnosti graničari u svojim Narodnim zahtijevanjima u proljeće 1848. godine traže da se sloboda i jedinstvo južnoslavenskih naroda ostvare na osnovi njegovih ideja. Unatoč obratu u drugom razdoblju njegova političkoga djelovanja, njegovi stihovi, osobito budnice i povijesne pjesme (iz prvoga razdoblja njegova političkoga djelovanja) imale su golem utjecaj na hrvatski narod. Osnutkom “Društva za povjestnicu jugoslavenku”, uređivanjem časopisa “Arhiv za povjestnicu jugoslavenku”, te objavljivanjem svojih vrijednih monografija postavio je temelje moderne hrvatske historiografije. Prikupio je i izdao mnogobrojna vrela za hrvatsku povijest, napisao je Biografski leksikon s 800 životopisa umjetnika, a smatra se i pionir hrvatske znanstvene bibliografije. Golemu knjižnicu i mnogobrojne vrijedne rukopise ostavio je tada Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu, čiji je bio počasni član. Umro je 1. kolovoza 1889. godine u dvorcu Tuhakovcu.

² Mijat Sabljar (Dubica, 5. svibnja 1790 – Zagreb, 1865). Pučku školu pohađao je u Dubici, a od 1799. do 1809. godine školovao se u Bečkom Novom Gradu u glasovitoj Terezijanskoj vojnoj akademiji. Već 1809. sudjeluje u ratovima s Napoleonom I, a 1813. vraća se sa svojim bataljunom pod austrijsko zapovjedništvo i ratuje po Italiji. Između 1814. i 1816. nalazi se sa svojom jedinicom u Dalmaciji, poslije služi u Kordonu, 1819. godine u okolici Trsta, 1821. u Glini, a od 1827. u Lici, gdje se razvija njegova ljubav prema starinama i gdje ih počinje skupljati. U mirovinu je otišao 1840. godine s činom bojnika. Tada su se očitovale njegove skupljačke i muzealne sposobnosti. Godine 1842. postaje, na kraće vrijeme, čuvar velikoga i vrijednoga muzeja grofa Lavala Nugenta od Westmeatha na Trsatu. Istodobno se, zajedno sa svojom braćom Matijom i Antunom, zauzima za što hitnije osnivanje Narodnoga muzeja u Zagrebu. Godine 1843. je u Zagrebu, u Narodnom muzeju, osnovanom 1836. Prvi mu je zadatak bio sređivanje numizmatičke građe koja se darovima domoljuba skupljala u Narodnoj (Ilirskoj) čitaonici, a njoj je dodao i svoju zbirku. Ni u Arheološkom muzeju, ni u Hrvatskom povijesnom muzeju, a ni u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju uopće nema ni jedne zbirke kojoj Sabljar nije bio osnivač, ili barem najveći darovatelj. Sabljar putuje 1852. i 1853/54. godine po Dalmaciji i za muzej skuplja starine, knjige i prirodne rijetkosti. O tom putu on izvještava Društvo za povjestnicu jugoslavenku. Valja spomenuti da je on, zajedno s Ivanom pl. Kukuljevićem Sakićem, Vjekoslavom Babukićem, Mirkom Bogovićem, Nikolom Vakanovićem, Dragutinom Rakovcem i Ferdinandom Žerjavićem osnovao to društvo, pokrovitelj kojega je tada bio hrvatski ban barun Josip Jelačić Bužimski, a i danas postoji (od 1878) kao Hrvatsko arheološko društvo. Zbog nesuglasica s Ljudevitom pl. Farkašem Vukotinovićem Sabljar je 1855. godine otišao iz Zagreba, ali se nakon Vukotinovićeve imenovanja za velikog župana križevačkoga vratio u Narodni muzej. Do smrti je predano radio

ulogu u skupljanju i klasifikaciji sisačkih starina. Riječ je o Narodnom muzeju u Zagrebu.³

S obzirom na učestalost otkapanja starina u Sisku Sabljar odlazi u Sisak gdje neko vrijeme istražuje antičke starine. “Putujući po Hrvatskoj, Sabljar, kao neobično vješt crtač, smjesta bilježi i skicira crteže svega zanimljivoga što vidi. Po danu skicira u bilježnicama olovkom, a navečer u svratištu, uz svijeću, on izvlači sve u crnoj tinti. Sabljarove bilježnice su od neprocjenjive vrijednosti za svakoga arheologa, povjesničara umjetnosti i konzervatora” (Mirnik 2001: 208).

Iz njegove rukopisne ostavštine, riječ je u ovom slučaju o korespondenciji, doznajemo da je kao tajnik “Društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah” – tako se, naime, potpisao – sudjelovao u arheološkim iskapanjima u Sisku u listopadu 1858. kada je pronašao sarkofag u jami u župnikovu dvorištu.⁴ Kako je teren koji je graničio s ostacima tzv. Tiberijeva opkopa,⁵ često “propadao”, ne čudi da se pojavila “jama” u župnikovu dvorištu. U idućem razdoblju to će se dogoditi još nekoliko puta. O svojem pronalasku obavijestio je Ivana Kukuljevića, načelnika “Društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah”, koji ga je pohvalio za rad na navedenom lokalitetu.⁶

Iako opterećen poslovima u Narodnom muzeju u Zagrebu, Sabljar se i 1859. godine posvećuje iskapanjima u Sisku. U želji da završi posao na lokalitetu u župnikovu dvorištu organizira transport pronađenoga sarkofaga u Zagreb, a pomaže mu Kukuljević s obzirom na vrlo skupe i loše mogućnosti prijevoza.⁷

---

na obogaćivanju muzeja. Opširnije vidi Ivan Mirnik: Genealoške bilješke Mijata Sabljara o njegovoj obitelji, *VAMZ*, 3.s. XXXIV, 2001, 205–215.

³ Arheološki muzej u Zagrebu jedan je od izravnih sljednika nekadašnjega Narodnoga muzeja, najstarije muzejske ustanove u Zagrebu. S javnim je djelovanjem počeo 1846. godine, danom otvorenja prigodne izložbe u tadašnjem Narodnom domu, reprezentativnoj gornjogradske palači u Opatičkoj ulici 18, koja je prije bila u vlasništvu grofa Dragutina Draškovića. Prvim “čuvarom” muzeja imenovan je bio Dragutin Rakovac, a nakon njega tu je dužnost obnašao Mijat Sabljar. Godine 1869. upravu nad Muzejom preuzima Šime Ljubić, prvi obrazovani stručnjak, a zatim i prvi školovani arheolozi, najprije Josip Brunšmid, a zatim Viktor Hoffiler. Poticaji osnivanju te ustanove u Zagrebu stariji su od navedenoga datuma i u najvećoj mjeri moguće ih je pripisati specifičnomu ozračju što su ga stvarali ilirci, hrvatski narodni preporoditelji koji su u osnivanju ustanove takva profila vidjeli jačanje i afirmiranje ukupnoga hrvatskoga kulturnoga identiteta.

⁴ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Mijata Sabljara od 27. listopada 1858, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁵ U novijoj literaturi najčešće se koristi topografski termin *Kontraba* ili *Kontrava*, nastao od rimskih riječi *contra aquam*, a u prijevodu znači preko vode.

⁶ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, br. 169, od 29. prosinca 1858, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁷ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Mijata Sabljara od 25. travnja 1859, Arheološki muzej u Zagrebu.

Kukuljević je i dalje angažiran na zbrinjavanju sisačkih starina, pa 1861. kao veliki župan apelira na velikoga suca Kotara sisačkoga Vjekoslava Staudaura i mjesnoga suca Vladitu Zorca⁸ da spriječe raspačavanje sisačkih starina jer je do tada sve što se takvim smatralo odvoženo u Beč, dok se – kako sam navodi – jako mnogo starina razvuklo tijekom gradnje željeznice.⁹

Od 1863. godine kao povjerenik “Društva za povjestnicu i starine Jugoslovenah” na arheološkim iskapanjima u Sisku sudjeluje kapelan Ivan Tkalčić.¹⁰ On je od 1862. do 1867. u tom gradu obnašao kanoničku službu, pa je strast za proučavanjem rimskih starina uspješno spojio s dužnošću.

Da se stanje sa starinama u Sisku tijekom njegove službe nije bitno popravilo, Tkalčić posvjedočuje u izvješću o nekom gospodinu dr. Alexanderu Volpi, sveučilišnom profesoru u Paviji, koji se “mota” po Sisku i kupuje starine, navodno za muzej u Splitu ili za Strossmayera u Đakovu.¹¹ Sve činjenice navode na kompleksniji pristup obradi problema protupravnoga odnošenja antikviteta sa sisačkoga područja.

Aleksandar (Škender) Bobek¹² postaje sisački povjerenik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu početkom 1869. godine. Bio je trgovac s izučenom realkom, a zanimao se za starine te je postao povjerenik na temelju preporuka

⁸ Vladovit Zorac (Sisak, 30. travnja 1819 – Sisak 10. lipnja 1867). Bio je odvjetnik i gradski sudac u trgovištu Sisak, a od 1861. i povjerenik obrtnoga zbora. Poznat je kao glumac, pjesnik i satiričar.

⁹ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Ivana Kukuljevića Saccinskoga od 30. lipnja 1861, Arheološki muzej u Zagrebu.

¹⁰ Ivan Tkalčić (Zagreb, 4. svibnja 1840 – Zagreb, 11. svibnja 1905), hrvatski povjesničar. Tkalčić je nakon završetku studija bogoslovije prvo službovao od 1862. do 1867. kao kapelan u Sisku, a zatim je bio župnik u Zagrebu. Od 1882. do 1896. bio je službenik arhiva i knjižničar tadašnje Jugoslavenske akademije u Zagrebu.

Zaslужan je za izdavanje mnogih povijesnih radova. Radio je na povijesti grada Zagreba i zagrebačke nadbiskupije. Tijekom pet godina (1862–1867) provedenih u Sisku proučavao je povijest starorimske Siscije, kako na temelju pisanih knjiga, tako i na temelju arheoloških nalaza koje je sam našao i prikupio. O svojim istraživanjima objavio je nekoliko rasprava: “Grad Sisak”, “Crta o bivšoj sisačkoj biskupiji”, “Sisačke starine u pogibelji”, “Rieč o godini Kvirinove smrti” i “Tri nova obretna rimska groba u Sisku” te je napisao povjesničku pripovijest “Severilla ili slika iz progonstva kršćanah u Sisku”. Prema navedenim djelima, osobito po ozbiljnosti u raščlambi i zaključivanju, Tkalčić se ubraja među zaslužne i istaknute arheologe naše kulturne povijesti.

¹¹ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Ivana Tkalčića od 27. srpnja 1864, Arheološki muzej u Zagrebu

¹² Aleksandar Bobek (Sisak, 19. studenoga 1843 – Sisak, 23. studenoga 1876). Bavio se trgovinom, a poslije se posvetio kulturnomu i političkomu životu grada. Bio je potpisnikom 1872. prilikom razvojačenja Vojnoga Siska i spajanja dviju sisačkih gradskih općina u jednu 1874. Bio je i jedini načelnik Općine Sisak Novi.

Antuna Polića¹³ koji se odselio u Rijeku, a bio je društveno vrlo utjecajan i u Zagrebu. To implicira njihovu suradnju, ali i objašnjava nužnost povjereničkoga djelokruga u Sisku. Službeno imenovanje Škendera Bobeka povjerenikom Narodnoga zemaljskoga muzeja došlo je od Akademije koja je muzejom upravljala, a na prijedloga Šime Ljubića¹⁴ 9. siječnja 1869. godine.¹⁵

Naime, u Sisak u drugoj polovici 19. stoljeća često parobrodom stižu različiti antički predmeti s mnogih terena u Slavoniji te je bilo potrebno da ih netko preuzme i uspješno vlakom ili drugačije preveze u Zagreb, odnosno u Narodni zemaljski muzej. Tako doznajemo da je povjerenik iz Mitrovice, Živko Ugjić, već 9. siječnja 1869. privatnom lađom poslao neke predmete u Sisak i zamolio Škendera Bobeka da ih preuzme za Narodni muzej.¹⁶ Suradnja s gospodinom Ugjićem ponovit će se i 14. siječnja iste godine.¹⁷

---

¹³ Antun Polić živio je kao trgovac u Sisku. O tome svjedoči njegov vjenčani list: “24. studenoga 1866. vjenčani su u Rijeci Antun Polić, sin Jurja i Jakobine Milošić, trgovac iz Dalmacije, nastanjen u Sisku (Slavonija), star 28 godina i Gemma Gerbaz, kći Antuna i Marije Gerzmann, iz Rijeke, stara 19 godina” (Državni arhiv u Rijeci, Matične knjige K 4, Arhivski fond). Imao je u Senju, Sisku i Rijeci broderska poduzeća, a sisačko riječno brodersko poduzeće djelovalo je do prijelaza stoljeća. Barbara Marković radila je kao pralja i pomoćna službenica u raznim sisačkim tvrtkama, pa i u onoj Ante Polića. Djetetu koje je rodila dala je svoje ime, pa ipak je Josip Marković, uz obilnu pomoć bogata donatora, završio osnovnu školu u Sisku, srednju graditeljsku u Zagrebu i konačno arhitekturu u Beču. Za projekt i realizaciju Austro-ugarskoga veleposlanstva u Parizu nagradio ga je car Franjo Josip I. medaljom za osobite zasluge. Josip Marković morao je znati tko mu je otac – Antun Polić, jer inače kako objasniti da se čovjek koji živi na relaciji Pariz – Zagreb – Sisak – Beč došao vjenčati u obiteljsku crkvu Polićevih na Trsatu, crkvu u kojoj su Ante i Gemma Polić krstili djecu: Janka, Milku, Antona, Nikolu, Milutina ... Osim što je bio nepriznati sin, Antun Polić hrvatskoj je javnosti zanimljiviji kao otac Janka Polića Kamova.

¹⁴ Šime Ljubić (Stari Grad na Hvaru, 24. svibnja 1822 – Stari Grad na Hvaru, 19. listopada 1896), župnik, arheolog, povjesničar i biograf. Studirao je teologiju u Zagrebu, a povijest i slavistiku u Beču. Bio je upravitelj Arheološkoga muzeja u Splitu, a boravio je u mletačkim arhivima gdje je skupljao građu koju je poslije objavila Jugoslavenska akademij. Poslije je bio ravnatelj Arheološkoga muzeja u Zagrebu. Osnovao je Hrvatsko arheološko društvo i pokrenuo njegovo glasilo “Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva”. Pisao je o antičkoj numizmatici, o pretpovijesnim i rimskim nalazima, skupljao građu za Narodni muzej, objavio srednjovjekovne statute Budve, Skradina i Hvara, te radove o odnosima Dubrovnika i Venecije, o Markantunu de Dominisu, Petru Hektoroviću. Sudjelovao je u narodnom preporodu u Dalmaciji, a bavio se i književnim radom.

¹⁵ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis od 9. siječnja 1869, Arheološki muzej u Zagrebu.

¹⁶ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Škendera Bobeka od 9. siječnja 1869, Arheološki muzej u Zagrebu.

¹⁷ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Škendera Bobeka od 14. siječnja 1869, Arheološki muzej u Zagrebu.

Shvaćajući posao koji mu je bio povjeren dosta ozbiljno, Bobek obavještava Šimu Ljubića, tadašnjega muzejskoga čuvara Narodnoga muzeja, o iskopinama na lokalitetu “Rimska pivnica” te o bilješkama i nacrtima koje su u tu svrhu pripremili kaptolski gruntovnik (risač) Josip Jilk i kanonik Franjo Schloissnigg¹⁸, povjerenik “Društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah” za sisačke starine.¹⁹ Taj je lokalitet istražio tada Schloissniggov kapelan Ivan Tkalčić još u travnju 1868, a u svojem izvješću o radu naveo je pronađeni carski novac iz 4. i 5. stoljeća. Spomenuo je i mogućnost da je na tom mjestu u 16. stoljeću postojao franjevački samostan.

S obzirom na njegov skori premještaj u Zagreb, župnik Schloissnigg tražio je da istraživanje nastavi kaptolski providnik Josip Jilk kojega je čak smatrao sposobnijim i stručnijim.²⁰

Izgleda da su upravo s navedenoga lokaliteta u Zagreb odvezeni arheološki predmeti koje Bobek šalje, ali ih detaljno ne navodi niti ne opisuje. Kako se radilo o dva dana razlike u prijepisci, a poznato nam je da su sudionici obavljali arheološka iskapanja baš na lokalitetu “Rimska pivnica”, zaključak se nameće sam po sebi.

S istoga lokaliteta pouzdano je u Zagreb otpremljen velik mramorni kamen s natpisom koji je u svibnju 1869. pronašao Josip Jilk.²¹

Boraveći u Sisku Tkalčić je mogao posjetiti “Bitroffovu kuću”²² u tadašnjem Vojnom Sisku²³, u čije su temelje uzidana četiri sarkofaga. O njima bilježi da su na trima uklesani tugujući geniji s dvozubom u ruci, a prenosi i cijeli zapis sa sarkofaga te navodi kako je u istu kuću uzidan i kamen s prikazom gologa čovjeka koji stoji na dupinima dok mu je s lijeve strane sirena, a s desne krilata

¹⁸ Franjo Schloissnigg (?), 23. svibnja 1807 – Sisak, 24. veljače 1869). Do dolaska u Sisak službovao je u nekoliko župa u Hrvatskoj. U Sisku je službovao 1859–1869, a za to vrijeme obnovljeni su oltari, nabavljene nove orgulje i klupe te postavljen novi pod u crkvi Uzvišenja sv. Križa. Uz pomoć kanonskih vizitacija počeo je pisati župnu *Spomenicu* u kojoj je opisao povijest Siska od rimskoga doba pa do svojih dana.

¹⁹ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis od 12. siječnja 1869, Arheološki muzej u Zagrebu.

²⁰ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis od 27. travnja 1868, Arheološki muzej u Zagrebu.

²¹ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Josipa Jilka od 31. svibnja 1869, Arheološki muzej u Zagrebu.

²² Bitroff, trgovačka obitelj. Doselili su se u Sisak početkom 19. stoljeća iz Slovačke.

²³ Do 1874. godine Sisak je podijeljen na dva upravno-politička naselja. Jedno se nalazi na desnoj obali Kupe, potpada pod Bansku krajinu, pod vojničkom je upravom i naziva se Vojni Sisak, a na drugoj, lijevoj obali rijeke nalazi se naselje pod civilnom upravom, razvija se brže i naziva se Civilni Sisak.

četveronožna zvijer s kljunom. Spominje i sarkofag pronađen na sisačkom željezničkom kolodvoru i više spomenika iz rimskoga doba, te žrtvenik s natpisom:

CERERI
AUG.SAC.
Q.IVLIVS
MODERATVS
P.PROC
V.S.L.M.

Imao je prigodu biti i kod gospodina Jilka (ne navodi kod kojega od dvojice braće) u Selima gdje je vidio dvije slike iz “Rimske pivnice” u bijelom mramoru. Na prvog je čovjek sa štapom u ruci, dok mu se kraj nogu ovila zmija, a na drugog Merkur sa štapom u lijevoj ruci.

Od Martina Pruknera, gostioničara iz Siska, Tkalčić je za arheološku zbirku dobio zemljanu svjetiljku s osam “ognjah” i dozvolu za arheološka iskapanja na njegovu zemljištu kada je na spomenutom lokalitetu pronađena rimska peć. Tkalčić spominje da su svi vrjedniji nalazi s Pruknerova zemljišta iskopani već prije 15 do 20 godina i razneseni u strane muzeje.²⁴ Ususret mu je izišao i tadašnji vlastelin Topolovečki koji je pronašao dva siscijanska spomenika: Jupiteru i Silvanu, koja je obećao dati za zbirku.

Tkalčić u istom izvješću navodi da je pokojni župnik Josip Volović²⁵ trgovao olovnim ljesovima sa zemljišta na kojem je pronađen Severillin sarkofag, prodajući ih na funte.²⁶

Da su to bile izrazito frekventne godine za hrvatske arheologe na sisačkom području, svjedoči i podatak o boravku Šime Ljubića u tom gradu. On je obišao arheološke terene u gradu u travnju 1868. kada je za lokalitet “Rimska pivnica” naveo pretpostavku da je riječ o termama Siscije, jer su na tom mjestu bile pronađene olovne cijevi i dva kipa bez glave.²⁷

U srpnju 1869. godine i Josip Jilk postaje povjerenik Narodnoga muzeja. Imenuje ga Akademija znanosti i umjetnosti, a kao kvalifikacija za to poslužio

²⁴ Teško je reći o kojoj je zemljišnoj čestici točno riječ s obzirom na činjenicu da je Prukner bio vlasnik zemljišta koje je Južna željeznica morala otkupiti tijekom izgradnje kolodvora i popratnih željezničkih zgrada i kolosijeka. Bilo je uz državnu cestu.

²⁵ Josip Volović u Sisku se pojavljuje kao kapelan 1804. godine. U doba njegova djelovanja u Sisku je boravila Napoleonova vojska (1809–1813) i grad je proglašen trgovištem (1838).

²⁶ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Ivana Tkalčića od 27. travnja 1868, Arheološki muzej u Zagrebu

²⁷ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Šime Ljubića od 30. travnja 1868, br. 29, Arheološki muzej u Zagrebu.

mu je upravo dotadašnji rad na lokalitetu “Rimska pivnica”, te to što je od Kaptola ishodio dozvolu da sve iskopine s navedenoga terena pošalje u zagrebački muzej. Spominje da su u muzej, doduše, slani samo dijelovi iskopina s natpisima kako bi se uštedjelo na transportu, te sugerira Ljubiću da pokuša dogovoriti s upravom Južnih željeznica da se muzejski predmeti prevoze upola cijene.²⁸

I desetljeće koje slijedi obiluje arheološkim nalazima i donacijama za muzej u Zagrebu. Tako je 1871. godine, na nekoliko puta u literaturi spominjanom zemljištu Tome Dutzmana na kojem je pronađen sarkofag Romanije Nevije, otkrivena prije toga po mnogo čemu važan nalaz, jedna ploča za koju je Škender Bobek osigurao prijevoz do Zagreba, napominjući da će isto pokušati i sa Severillinim sarkofagom. Naveo je i mnoštvo starih spomenika pronađenih u kolodvorskom vrtu te činjenicu da često mora apelirati na grobare, koji su radili na iskapanju, da mu jave ako nađu starine.²⁹

U listopadu iste godine Bobek je javio Ljubiću da će novi župnik Dragutin König³⁰ sigurno predati Severillin sarkofag Narodnomu zemaljskomu muzeju (za razliku od Schloissnigga koji je o tome mnogo dvojio) te još jedan mali sarkofag iskopan u župnom dvorištu.³¹ Ljubić mu je vrlo zadovoljno odgovorio neka se sarkofag što prije pošalje u Zagreb.³²

Donacije starina dolazile su Narodnomu muzeju s različitih strana, a ne samo preko muzejskih povjerenika, pa je tako medicinski savjetnik u miru dr. Josip Malinarić u rujnu 1873. toj instituciji darovao 20 rimskih kovanica izvađenih iz Kupe.³³

Ipak, u tom razdoblju najplodnija suradnja Narodnoga muzeja ostvarena je s Josipom Jilkom. Početkom 1874. godine on izvještava upravu Narodnoga

²⁸ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Josipa Jilka od 11. srpnja 1869, Arheološki muzej u Zagrebu.

²⁹ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Škendera Bobeka od 1871, Arheološki muzej u Zagrebu.

³⁰ Dragutin König (Zagreb, 16. listopada 1822 – Sisak, 4. ožujka 1903). U Sisku je boravio od 1845. do 1854, no vratio se 1869. nakon Schloissnigrove smrti i ostao kao župnik do umirovljenja 1900. godine. Obnovio je župni dvor, nabavio vrijedne kipove te intenzivno sudjelovao u kulturnom i društvenom životu grada. Pridonio je povezivanju Vojnoga i Civilnoga Siska 1874. i bio je snažna potpora sisačkomu gradonačelniku Franji Lovriću.

³¹ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Škendera Bobeka od 20. listopada 1871, Arheološki muzej u Zagrebu.

³² Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Šime Ljubića od 24. listopada 1871, br. 129, Arheološki muzej u Zagrebu.

³³ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis od 4. rujna 1873, Arheološki muzej u Zagrebu.

muzeja o kamenu koji je pronašao na području tzv. 4. sisačke ulice (istočna granica Siscije *intra muros*; danas ulica Franje Lovrića) te o jaružanju Kupe kada su pronađeni mačevi, koplja, buzdovani i druga ratna oprema, što se sve brzo “razvuklo”, a pogotovo je u tom “razvlačenju” sudjelovao spomenuti Malinarić koji je obavio jaružanje i koji je tražio starine.³⁴

Koliko je sisačke arheološke građe razneseno, svjedoči i grobna ploča pronađena 1875. godine u kaptolskom marofu na zagrebačkom Ribnjaku, za koju je Josip Brunšmid³⁵ odmah pretpostavio da je podrijetlom iz Sicije.³⁶

“Siscija” – društvo za iskapanje i skupljanje rimskih starina u Sisku

Godine 1874. ujedinjeni su Civilni i Vojni Sisak, što je značilo da su konačno stvoreni preduvjeti za šira društvena djelovanja u sklopu jedinstvene gradske zajednice. Tako je 1876. ustanovljena “Siscija – društvo za iskapanje i skupljanje rimskih starina u Sisku”, koje je u hrvatskim uvjetima nastalo relativno rano, ali vrlo kasno zbog devastacije antičke Siscije.

Jedan od inicijatora za osnutak toga društva bio je kraljevski podžupanijski perovođa Dragutin Jagić³⁷, koji je na prvoj, osnivačkoj, sjednici održanoj 26. ožujka 1876., izabran za njezina tajnika (Burkowsky 2000: 65). Za privremeno-

³⁴ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Josipa Jilka od 6. siječnja 1874, Arheološki muzej u Zagrebu.

³⁵ Josip Brunšmid (Vinkovci, 10. veljače 1858. godine – Zagreb, 29. listopada 1929). U Vinkovcima je završio pučku školu i gimnaziju. Nakon završnoga ispita 1876. otišao je na studij povijesti i geografije u Beč. Kao gimnazijski profesor vratio se 1882. u Vinkovce i tu je radio sve do 1889. kada je prešao u Zagreb. Godine 1896. izabran je za prvoga profesora na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na Katedri za arheologiju te za upravitelja Arheološkoga muzeja. Na toj je dužnosti ostao sve do 1924. godine kada je umirovljen. Preuzeo je i dužnost urednika *Vjesnika Hrvatskoga arheološkoga društva*, koji je za njegovo vrijeme dobio moderniji izgled i bogatiji znanstveni sadržaj. Njegov rad u muzeju bio je vrlo plodan. Znatno je povećao njegove zbirke, znanstveno ih obradio, razvrstao, što i danas ima veliku materijalnu i znanstvenu vrijednost. Objavljivao je svoje arheološke studije iz prapovijesti, antike i srednjovjekovne arheologije u mnogobrojnim časopisima (119 bibliografskih jedinica). Istaknuo se i u području numizmatike. Od mladenačkoga doba skupljao je stari novac u Vinkovcima, tako da je svojedobno imao jednu od najvrjednijih numizmatičkih zbirki u Europi.

³⁶ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis od 31. listopada 1875, Arheološki muzej u Zagrebu.

³⁷ Dragutin Jagić (Varaždin, 28. srpnja 1846 – Zagreb, 14. svibnja 1902). Klasičnu gimnaziju završio je u Zagrebu, gdje je 1868. diplomirao pravo. U Sisak je došao 1875. na dužnost podžupanijskoga perovođe. Učinio je mnogo na prikupljanju rimskih starina na području

ga predsjednika bio je izabran Mavro Milčić, a za potpredsjednika Josip Keraus. Važno je spomenuti začasne članove “Siscije”: Josipa Jurja Strossmayera, Franju Račkoga, Šimu Ljubića, Theodora Mommsena, Alekseja Uvarova Sergejeviča, Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Vatroslava Jagića, Ivana Tkalčića i Josipa Kerausa. Podupirući članovi bili su Ljudevit Vraniczany, Vaso Kotur i Josip Vuščić, a pokrovitelj je postao Ivan Mažuranić.³⁸ Prva skupština društva “Siscija” održana je 13. kolovoza 1876. u 17 sati u prostorijama Gradske vijećnice (Burkowsky 1990: 1).

Zbog zaštite, sustavne obrade i adekvatne prezentacije arheološke građe koja se još nalazila na mnogobrojnim lokalitetima u Sisku, prvi akti “Siscije”³⁹ ističu čvrstu sponu s Narodnim muzejom u Zagrebu, kako u pokroviteljstvu, tako i u zaštiti, ali i pravo na preuzimanje arheološke građe iz Siska. O tome svjedoči i dopis od 2. studenoga 1876. koji su potpisali potpredsjednik Društva Keraus i njegov tajnik Jagić, a kojim se Narodni muzej obavještava o njegovu osnutku, daju mu se na uvid pravila i izriče nada u potporu.⁴⁰ Društvo je imalo svekoliku potporu hrvatske i inozemne stručne i znanstvene javnosti.

Članovi “Siscije” počeli su s arheološkim iskapanjima i prije potvrde društvenih pravila. Imamo izvještaje o iskapanju u vrtu Fersterove gostionice u kojoj je i održana osnivačka sjednica. Tada je pronađen rimski tarac, novac Konstantina, Valensa, Gracijana i Vespazijana, mramorni uresi te prstenje i bodeži. Napomenuto je da su “slikarije” tako dobro sačuvane da izgledaju kao da su danas slikane.⁴¹ Pronađena su ukupno i 182 komada novca iz razdoblja od 42. godine prije Krista do 379. godine nakon Krista, što je vrlo značajan pronalazak, posebice onaj dio pronađenoga novca iz razdoblja prije Augustova osvajanja Segestike 35. godine prije Krista koji svjedoči o vezama domicilnoga stanovništva s italjskim trgovcima, vojnicima i ostalima. Pronađena su i tri kamena sarkofaga, te pokraj njih šest zidanih grobova, jedna srebrna rimska žlica, šest srebrnih igala, jedan bodež i jedan ulomak mozaika.⁴² Nažalost, nisu navedene lokacije pronađenih artefakata. Najvećim uspjehom smatralo se to što su

---

Siska. Od 1896. bio je tajnik u vladinu Narodno-gospodarskom odjelu u Zagrebu. Bio je brat Vatroslavov.

³⁸ Hrvatski državni arhiv, Odjel za unutarnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu (UOZV), Društvena pravila, 298/1876.

³⁹ Društvena pravila odobrila im je Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, Odjel za unutarnje poslove, 19. listopada 1876, Dopis bana Mažuranića br. 20.043.

⁴⁰ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Josipa Kerausa i Dragutina Jagića od 2. studenoga 1876, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁴¹ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića od 24. lipnja 1876, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁴² *Sisački viestnik*, 20. kolovoza 1876.

mnogobrojni članovi “Siscije” dobili dozvole za arheološka iskapanja u svojim vrtovima i zemljištima.⁴³

O velikim simpatijama koje je društvo uživalo u hrvatskoj javnosti svjedoči i podatak o Miličićevu i Jagićevu primanju kod bana Mažuranića, koji je tada istaknuo da mu je osobita čast biti pokroviteljem “Siscije”, jer je njezina svrha na korist cijele domovine.⁴⁴ Svoju naklonost ban potvrđuje i novčanom donacijom (Burkowsky 1990: 3).

U ožujku 1877. godine, Franjo Rački kao predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Šime Ljubić imenuju tajnika “Siscije” Jagića muzejskim povjerenikom, sa zadaćom da skuplja sve što ima muzejsku vrijednost, no on je zamolio upravu Narodnoga muzeja da ga razriješi te dužnosti i na to mjesto postave cijelo društvo “Siscija”, čime je pokazao želju za njezinim institucionalnim priznanjem.⁴⁵ Osim toga, čini se da njegovo imenovanje nije bilo po volji nekim članovima, posebice Kerausu (Burkowsky 1990: 3–4.)

Da njegova molba nije bila prihvaćena, vidimo iz naknadnoga imenovanja Josipa Kerausa muzejskim povjerenikom Narodnoga muzeja već u travnju iste godine.⁴⁶ Prva njegova povjerenička ideja bila je omogućiti povoljniji transport starina iz Siska u Zagreb, pa je u tu svrhu javio Narodnomu muzeju kako će od sada iskopine odvoziti u Zagreb sisački kirijaš Franjo Jurak.⁴⁷

Do tada je “Siscija” obavljala iskapanja na sljedećim lokalitetima: iza kolodvora, u Novom Sisku na Pogorelcu i oko župne crkve. Lokalitet iza kolodvora dao je izdašne nalaze, pa su tako tamo pronađeni i zlatni lav dug tri “palca”, srebrni prsten s crvenim kamenom s prikazom Viktorije, četiri igle od kamena, kosti i bronce, cigla s natpisom SISCIA te novac Hadrijana, Konstantina, Klaudija Gotika, carice Severine i Marka Aurelija (Burkowsky 1990: 4). Smatramo da se taj lokalitet nalazi u neposrednoj blizini Kvirinova groblja i današnjega arheološkoga lokaliteta sv. Kvirina, jer se onaj “iza kolodvora”, koji Jagić navodi, može odnositi samo na današnje industrijske pogone “Segestice” koji su cestom odijeljeni od lokaliteta sv. Kvirina.

Iskapanja oko župne crkve obavljana su “kod budućega perivoja”, što bi značilo na potezu između današnjega Šetališta Vladimira Nazora i apside crkve

⁴³ *Isto.*

⁴⁴ *Sisački viestnik*, 24. rujna 1876.

⁴⁵ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis od 15. ožujka 1877, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁴⁶ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis od 9. travnja 1877, br. 33, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁴⁷ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Josipa Kerausa od 14. travnja 1877, Arheološki muzej u Zagrebu.

Uzvišenja sv. Križa. Tamo je pronađeno raznovrsno rimsko posuđe, svjetiljke, malene žare, nešto novca i debele zidine od klesanoga kamena.⁴⁸ Danas je dio tih zidina prezentiran kao dio arheološkoga parka *Siscia in situ*.

Spominju se i nalazi iz Kratečkoga koji su iskopani dok se gradio savski nasip: rimski plug, rimske cigle i više komada zlatnoga i srebrnoga novca koji su radnici odmah prodali “njekome Izraeličanu iz Kutine”.⁴⁹

Prvu redovitu skupštinu “Siscija” je imala 21. siječnja 1877. godine sa sljedećim dnevnim redom:

1. Tajnikovo izvješće o društvenom radu
2. Blagajničko izvješće
3. Imenovanje začasnih članova
4. Izbor pregledatelja računa
5. Izbor predsjednika i odbora
6. Prijedlozi o iskapanjima u 1877.

Kao predsjednik i odbornici potvrđeni su privremeni obnašatelji tih dužnosti.

Tijekom arheoloških istraživanja u tekućoj godini Jagić je naišao i na arheološke ostatke keltskih starina ispod sloja rimskih ostataka. Na većoj dubini u pepelu pronađeni su tada primitivna keramika i srebrni keltski novac na aversu s prikazom debele glave s biserom i ovjenčanom vinovom lozom, a na reversu s prikazom konja. Daljnja iskapanja spriječilo je nadiranje vode.⁵⁰ Nažalost, ni tu nemamo podataka o točnoj lokaciji, no možemo potvrditi da postoje preklapanja arheoloških slojeva. Daljnji zaključci bili bi pretjerani s obzirom na to da ne znamo čak ni jesu li iskapanja bila u Starom ili Novom Sisku na čijem je području sa sigurnošću utvrđeno ilirsko-keltsko predrimsko naselje.

Na trećoj glavnoj društvenoj sjednici održanoj 10. ožujka 1878. podneseno je izvješće o radu.

Opet je kopano u blizini kolodvora i u vrtu Ferstnerneve gostionice. Kod kolodvora su pronađeni zidovi, a ispod njih drveni piloti, fibule, igle i ulomak kopče s Merkurovom glavom. Građani su darovali mnoge antičke predmete, a tijekom izgradnje Gradskoga magistrata/vijećnice (danas zgrada Županijske uprave u Ulici Stjepana i Antuna Radića) pronađen je rimski bunar sastavljen poput svrdla i u njemu bakreni vrč, pozlaćeni pehar i narukvica od crnoga jantara te 127 komada novca iz razdoblja od Augusta do Arkadija.⁵¹

⁴⁸ *Sisački viestnik*, 15. listopada 1876.

⁴⁹ *Isto*.

⁵⁰ *Obzor*, 16. lipnja 1877.

⁵¹ *Viestnik Hrvatskog arheološkog društva*, IV, 1882, 62.

Siscijino djelovanje pomogli su biskup Ivan Kralj, Ljudevit Vranycany, veletrgovac Mavro Mlau, Ivan Kukuljević, križevački odvjetnik dr. Josip Vuščić, veletrgovac Alfons dž Hereanz i Antun Divich.⁵² U Društvu su tada bila 173 člana: 101 domaći, 59 stranih, 9 začasnih i 8 podupirućih (Burkowsky 1990: 8).

Theodor Mommsen⁵³ izjavio je tom prigodom: “Osobito me raduje što se sada napokon i jedna od metropola rimskoga carstva, opet iz vlastitih sredstva i vlastitom snagom, daje na istraživanje slavne svoje prošlosti, te u buduće ne budemo više vezani za ono, što stranci putujući onuda na kratko odmjereno vrijeme izvide”.⁵⁴ Društvu se javio i predsjednik Arheološkoga društva u Moskvi grof Aleksej Uvarov Sergijevič te je obećao pomoć. Za Sisciju kaže da je “toliko krastna i koristna za arheologiju svih slavenskih naroda”.⁵⁵

Josip Keraus je, kao muzejski povjerenik, u godini koja slijedi, poslao Ljubiću dopis o preuzimanju parobrodom poslanih starina iz Slavonije. Naime, čini se da muzejski povjerenik Bogatić iz Županje nije bio sklon starine predati Kerausu, pa on moli Ljubića da ubuduće sve starine budu naslovljene na njega. U nizu poslanih dopisa navodi se i onaj iz kojega je jasno da je Jagić, unatoč Kerausovoj zabrani slao opise nekih starina bratu Vatroslavu u Berlin (Burkowsky 1990: 8–9). Time nam je zapravo otvoren još jedan (od mogućih u nizu) arhivski fond za proučavanje sisačkih starina.

Keraus kao početni datum iskapanja 1879. godine navodi 24. veljače, no radovi su bili prekinuti već 12. travnja iste godine zbog nedostatka novca. Obavještava Ljubića i o preuzimanju triju kamenih komada pristiglih brodom u Sisak iz Srijemske Mitrovice (Burkowsky 2000: 60).

Godine 1880. ravnateljstvo Narodnoga muzeja još jedanput predlaže Dragutina Jagića za muzejskoga povjerenika, koji, u međuvremenu, preuzima neke arheološke radove iz Topuskoga (Burkowsky 1990: 10).

Do spomenutoga imenovanja Keraus i 1880. godine obavlja dužnost muzejskoga povjerenika, te obavještava Narodni muzej da u Zagreb šalje mramor-

⁵² *Obzor*, 15. ožujka 1878.

⁵³ Theodor Christian Matthias Mommsen (Garding, 30. studenoga 1817 – Charlottenburg, 1. studenoga 1903), njemački povjesničar i pravnik, jedan od najznačajnijih povjesničara antike 20. stoljeća. Studirao je pravo i klasične znanosti od 1838. do 1843. godine, a poslije nekoliko godina provedenih u Francuskoj i Italiji te kratke novinarske karijere, postao je sveučilišni profesor. Politički je bio angažiran u revoluciji 1848–49, što je rezultiralo otpustom iz profesorske službe. Godine 1858. postao je profesor na Katedri za povijest staroga vijeka na Sveučilištu u Berlinu. Bio je stalni tajnik Pruske akademije znanosti i umjetnosti te aktivan i istaknuti član pruskoga Parlamenta. Godine 1902. dobio je Nobelovu nagradu za književnost za djelo “Povijest Rima”.

⁵⁴ *Obzor*, 15. ožujka 1878.

⁵⁵ *Obzor*, 16. ožujka 1878.

ni sarkofag koji se nalazio uzidan u kapelici sv. Kvirina.⁵⁶ Jedan je to od značajnijih sisačkih arheoloških nalaza zbog uklesanoga natpisa: RES. PUBL. SISCIANOR. (CIL I. 3968).

U istoj su se pošiljci našla i dva rimska olovna sarkofaga. Jedan od njih darovao je sisački trgovac Mauro Reiss. Kopajući jamu od pola metra za gašenje vapna uz Galdovačku cestu, pronašao je grobnicu s kosturom i par zlatnih naušnica, bakreni Bakhov kipić, ruku i bakreni prst od nekoga kipa te oslikane svjetiljke.⁵⁷ Nekadašnja sisačka Galdovačka cesta jednim je dijelom doticala jugoistočnu nekropolu Siscije, te zato ne čudi takav nalaz. Nalaze je ustupio i gospodin Blau iz Siska.⁵⁸

Godine 1881. javlja se interes za rekonstrukciju vodoopskrbnoga sustava Siscije, a jedno od prvih konkretnih rješenja ponudio je inženjer Valentin Lapaine. On je naveo kako se između mjesta Pračnoga, Mošćenice, Češkoga Sela, Petrinje, Taborišta, Budičine i Klinacgrada opetovano nailazi na ostatke građevina iz rimskoga doba te da svi teku jednim pravcem, a da su po poljima uokolo pobacani komadi cigala. Tvrdnju je opravdao vrelima vode koja se nalaze u Budičini i Klinacgradu.⁵⁹

Uz očito veliko zanimanje javnosti za rekonstrukciju života Siscije u samom društvu “Siscija” odnosi nisu bili stabilni. Potvrđuje to i dopis Narodnomu muzeju u Zagrebu kojim se sada traži da se Jagića ponovno imenuje muzejskim povjerenikom.⁶⁰ Za to je, naime, postojala prijevika potreba, s obzirom na Jagićevo iskustvo i znanje jer su na širem sisačkom području počinjali radovi na produženju željezničke pruge od Siska do Kostajnice i Novoga. Tako je Jagić konačno ponovno imenovan muzejskim povjerenikom, ovlaštenim za nadzor radova na pruži, uz povišenje društvenih troškova.⁶¹ Uprava Narodnoga muzeja u Zagrebu poslala je i banu Ladislavu Pejačeviću dopis kojim se tražilo da sve arheološke iskopine koje će se pronaći tijekom obavljanja radova budu predane “Sisciji”. Društvo će ih naknadno proslijediti u Zagreb.⁶² “Siscija” je

⁵⁶ *Viestnik Hrvatskog arheološkog društva*, III, 1881, 27.

⁵⁷ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Josipa Kerausa od 4. srpnja 1880, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁵⁸ *Viestnik Hrvatskog arheološkog društva*, III, 1881, 27.

⁵⁹ *Viestnik Hrvatskog arheološkog društva*, III, 1881, 60/61.

⁶⁰ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis “Siscije” od 16. prosinca 1880, br. 4, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁶¹ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića od 23. travnja 1881, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁶² Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis od 17. travnja 1881, Arheološki muzej u Zagrebu.

tražila pravo da prva dobije na uvid iskopane starine, pa da ih naknadno proslijedi u Zagreb. Potraživanje su opravdali činjenicom da su tijekom izgradnje željezničke pruge Sisak – Zagreb sve mnogobrojne iskopane starine odnesene u privatne zbirke i u muzeje u Italiji, a da ih u Sisku nitko nije imao ni vidio.⁶³ Ban Pejačević odgovorio je pozitivnim rješenjem.⁶⁴ U vezi s tim, za nadzor su angažirani pukovnik Trnski, sisački gradonačelnik Franjo Lovrić⁶⁵ i poduzetnik Ivan Šlenker (Burkowsky 1990: 10).

Tijekom 1882. Dragutin Jagić traži čije dvorište “Siscija” može arheološki istražiti, a nalazi koje Društvo sada obrađuje i dalje su najčešće sa zemljišta njihovih članova.

Tako je kod D. Plenića pronađeno mnogo rimskih novčića, dok je nalaz koji je oplemenio cijelu godinu pronađen na zemljištu Tome Dutzmana. Tada je pronađen sarkofag Romanije Nevije o čem je Dutzman osobno obavijestio Narodni muzej.⁶⁶

Obvezu prema Narodnomu muzeju, kao prema pokroviteljskoj ustanovi jednoga sisačkoga uglednoga društva, osjećao je i gradonačelnik Lovrić koji je obavijestio navedenu ustanovu da su od rimske cigle sazidane sisačke crkve Uzvišenja sv. Križa i sv. Kvirina, crkva sv. Marije u Selima, kaptolski žitni magazin, kaptolska gostionica te ceste koje okružuju Sisak.⁶⁷

Suradnja istaknutoga člana “Siscije” Andrije Colussija i ravnateljstva Narodnoga muzeja obrađena je kao posebna tema, pa ga ovdje treba samo spomenuti u kontekstu pojedinih nalaza u kronološkom pregledu.⁶⁸ Krajem 1883.

⁶³ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića od 15. travnja 1881, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁶⁴ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis bana Ladislava Pejačevića od 7. srpnja 1881, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁶⁵ Franjo Lovrić (Sisak, 1815 – Sisak, 1910). Nakon školovanja trgovao je žitaricama i drvi-ma, što mu dalo kredibilitet za putovanje na prvom hrvatskom riječnom parobrodu “Sloga” prigodom njegove prve vožnje u Hrvatskoj. Zauzimao se za izgradnju prvih željezničkih pruga i mostova te razvoj riječnoga brodarstva. Politički je bio aktivan i 1835. godine pristao je uz ilirski pokret. Prijateljevao je s Lj. Gajem, S. Vrazom i D. Demetrom. Bio je biran u tri mandata za zastupnika u Hrvatskom saboru, i to 1848, 1861. i 1865. Za načelnika Civilnoga Siska izabran je 1849, a najpoznatiji je po tome što je bio prvi gradonačelnik ujedinjenoga (Vojnoga i Civilnoga) Siska 1874. godine. Na toj je dužnosti ostao do 1902, a tijekom mandata poduzeo je mnoge akcije za komunalno uređenje grada.

⁶⁶ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića od 26. travnja 1882, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁶⁷ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Gradskog poglavarstva Sisak Narodnome muzeju od 12. lipnja 1882, br. 3090, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁶⁸ Više vidi u: Vlatka Vukelić: Prilog proučavanju razvoja sisačke arheologije u drugoj polovici 19. stoljeća i prvoj polovici 20. stoljeća: Andrija Colussi kao pionir sisačke arheologije,

kupio je župnikov vrt u kojem je odmah počeo s radovima, bilo zbog izgradnje novih objekata ili činjenice da je slutio bogato arheološko nalazište, što ne iznenađuje s obzirom na njegovo znanje i reputaciju. Iskapanja su pokazala da se na terenu nalaze velike zidine koje mogu pripadati ili rimskom hramu ili bedemu.⁶⁹ Radovi su trajali čak godinu dana.

Sisačko Gradsko poglavarstvo odlučilo je iste godine urediti i podignuti lijevu obalu rijeke Kupe te očistiti njezino korito, što je bilo nužno s obzirom na gust riječni promet. Tijekom uređenja kupske obale ispred “Rimske pivnice” pronađene su velike zidine i okrugli i četverokutni zidani piloti međusobno udaljeni oko pola metra. Jagić je pretpostavio rimsku parnu kupelj *caldarium* na tom mjestu, a mogući nastavak cijeloga kompleksa – možda *tepidarium* ili *frigidarium* – vidio je na potezu prema “Rimskoj pivnici”. Navodno je ta cijela ulica (danas Rimska ulica) bila puna takvih nalaza.⁷⁰ Čišćenjem riječnoga korita nađeno je mnoštvo amfora.⁷¹ Pronađena je i zgrada od tesanih hrastovih dasaka s mnoštvom stupova uokolo.⁷²

Iskopavalo se tijekom 1884. i ispod zgrade Gradske općine zbog uređenja Novoga trga te je, navodno, tada otkriveno veliko blago. Iskapanja su se obavljala i kod sisačkoga željezničkoga kolodvora, u Colussijevu vrtu, u Novom Sisku na brežuljku Agneze Javornik te na kupskoj obali preko puta “Rimske pivnice”. Na svim tim lokalitetima pronađeno je mnoštvo građevinskoga materijala, dijelova vodovoda, kanala, sarkofaga te kalupa za izradu svjetiljki.⁷³

Pokraj stana župnika Königa ponovno se urušila zemlja, što se saniralo, no rupa se još više proširila, pa je sa “Siscijom” dogovorena pretraga terena.⁷⁴ Vrlo su brzo bili pronađeni zidovi do tri cigle u širinu od neklesanoga kamena za koje je Jagić ispravno smatrao da su dio bedema, a u dubljem je sloju otkriven dječji grob.⁷⁵

Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. s., XL, 347–368 (2007).

⁶⁹ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića od 16. listopada 1883. i 12. srpnja 1884, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁷⁰ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića Milanu Šipušu od 25. rujna 1883, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁷¹ Viestnik HAD-a, V, 1883.

⁷² Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića Milanu Šipušu od 25. rujna 1883, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁷³ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Šime Ljubića Odjelu za bogoštovlje i nastavu od 12. srpnja 1884, br. 80, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁷⁴ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića od 3. travnja 1884, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁷⁵ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića od 15. travnja 1884, Arheološki muzej u Zagrebu.

Količina i kvaliteta pronađene arheološke građe stvorile su zametak muzejskoga djelovanja u Sisku, pa je tako 1885. godine prvom kustosicom dotadašnje sisačke zbirke postala supruga Dragutina Jagića.⁷⁶

Tijekom 1886. obavljena su bila arheološka iskapanja u vrtu Maloga kap-tola, gdje su pronađene goleme oklesane kamene ploče, predivne zemljane, staklene i brončane posude te zid od velikih opeka.⁷⁷ Nastavljena je suradnja s Colussijem koji je tada, čini se, jedini slušao Jagićeva upozorenja o tome kako sa svih strana čuje koliko mnogo arheoloških predmeta biva pronađeno u Sisku, a ništa od toga ne dolazi do “Siscije”.⁷⁸ Zbog toga Jagić i predsjednik Društva Milčić interveniraju kod gradonačelnika Lovrića, koji 17. svibnja 1886. godine čak izdaje proglas Gradskoga poglavarstva kojim se najstrože zabranjuje prodavati i kupovati rimske starine koje se u korist Narodnoga muzeja moraju predati “Sisciji”.⁷⁹ U tu svrhu postavljena su kao kontrola i trojica gradskih stražara.

I u 1887. godini Jagić je neumorno tragao za rimskim starinama, pa je tako uspio dobiti od poduzetnika Šlenkera nekoliko žara, posudica, svjetiljaka, suznica, ključeva, narukvica, zdjela, sjekira, kotlića, brončanih uresa i novčića. Spominje i kostur nađen u blizini grobišta (misli na Kvirinovo groblje) u čiju su lubanju bila zabijena dva čavla, s lijepom fibulom na prsima, srebrnim narukvicama i srebrnom ogrlicom te novčićima poslaganima uokolo. U Novom Sisku ispred kuće gospodina Blinje u Petrinjskoj ulici pronađen je dublji odvodni kanal, a pokraj njega grobovi, staklene boce, svjetiljke s trima glavama dioskura, novčići, zemljane posudice i staklena žara. Svi su nalazi, čim su pronađeni, razgrabljeni i otuđeni.⁸⁰

Godine 1890. rijeka Kupa je presušila, što je kod Siščana izazvalo pomamu za kopanjem, pa je Ljubić u svojem dopisu Odjelu za bogoštovlje i nastavu Visoke hrvatske zemaljske vlade zaključio da je “cijeli grad krenuo iskapati i razvlačiti i prodavati” pronađene starine. Najbolji “komadi” završili su kod Mosesa, Tukanca i Colussija.⁸¹ Očito je trgovanje antikvitetima u Sisku bio vrlo

⁷⁶ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića od 1885, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁷⁷ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića od 9. lipnja 1886, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁷⁸ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića od 19. srpnja 1886, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁷⁹ Gradski muzej Sisak, Kulturno-povijesna zbirka, original, inv.br. 127

⁸⁰ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića od 29. lipnja 1887, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁸¹ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Dragutina Jagića od 25. rujna 1890, Arheološki muzej u Zagrebu.

popularan i unosan posao, a izvor starina bio je, činilo se tada, gotovo nepresušan. Sljedećih godina pojedinačni pronalasci nešto su rjeđi. Možda je to, ali i činjenica da su najreprezentativniji arheološki predmeti otišli u ruke trećih osoba, a ne “Sisciji”, razlog za pasivizaciju Društva. Nominalno njime je još predsjedao Mavro Milčić.⁸²

Iste je godine sisački brijáč Stevo Osmec poslao u Zagreb na otkup okruglu olovnu ploču s mitološkim nacrtima koju je njegov šegrt pronašao na Kupi, dok je 1896. jedan od važnijih sisačkih nalaza bila olovna rimska ploča na kojoj je prikazana rimska pobjeda (božica) ispod koje su junaci na konjima koji gaze pale ljude.⁸³

Godine 1895. Ferdo Hefelet⁸⁴ postaje povjerenik Narodnoga muzeja na čemu zahvaljuje te javlja kako ga je odmah nakon toga, a vezano uz rimske starine, potražio princ Ernst Wündischgrätz na proputovanju iz Srijema.⁸⁵

Dobro surađuje s novoimenovanim upraviteljem Narodnoga muzeja Josipom Brunšmidom te ga izvještava da su pronađena tri rimska kamena koji su sada u vrtu Južne željeznice, a pronađeni su na Momčilovićevu zemljištu.⁸⁶

Početak 1899. godine Hefelet javlja Brunšmidu da je našao rimski žrtvenik s natpisom (CIL III 3958) uzidan u Stari grad te je zbog toga nalaza Brunšmid došao u Sisak kako bi sam razgledao teren. Sisački posjednik Jakov Planer bio je tada vlasnik Staroga grada (stari sisački kaštel), a navedeni žrtvenik je u veljači 1899. poslao u Narodni muzej.⁸⁷ Iste je godine planirano i jaružanje Kupe, a Hefelet je preuzeo odgovornost za pronađene starine, “da ne padnu u krive ruke”.⁸⁸

⁸² Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Josipa Brunšmida od 14. srpnja 1895, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁸³ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Josipa Brunšmida od 3. kolovoza 1896, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁸⁴ Ferdo Hefelet (Bistrac kraj Samobora, 10. travnja 1846 – Sisak, 10. srpnja 1909). U Zagrebu je 1868. godine završio učiteljsku školu, a u Sisak je došao 1869. Četrdeset godina radio je u prosvjeti te je od 1905. bio ravnatelj Više i Niže djevojačke pučke i Šegrtske škole. Proučavao je običaje sisačkoga kraja i skupljao folklornu građu te počeo pisati povijest grada Siska.

⁸⁵ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Ferde Hefeleta Josipu Brunšmidu od 14. srpnja 1897, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁸⁶ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Ferde Hefeleta Josipu Brunšmidu od 30. srpnja 1898, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁸⁷ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Josipa Brunšmida 1899, akt 32, Arheološki muzej u Zagrebu.

⁸⁸ Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Dopis Ferde Hefeleta Josipu Brunšmidu od 20. travnja 1899, Arheološki muzej u Zagrebu.

Početak 20. stoljeća “Siscija” je prestala raditi, pa su pojedinci poput Ferde Hefelea, Antuna Bukvića, Milana pl. Šipuša, braće Colussi i Jakoba Planera, preuzeli cijelu dotadašnju društvenu djelatnost, surađujući vrlo uspješno s Josipom Brunšmidom i poslije s Viktorom Hoffilerom.

Zaključak

Sredinom 19. stoljeća Sisak i okolica počinju se gospodarski i društveno intenzivnije razvijati. Razlog za to bila je izgradnja željezničke pruge od Siska do Zidanoga Mosta 1862. godine, kada su obavljani i veliki građevinski radovi duž trase koja je obilovala arheološkim ostacima iz rimskoga doba. Kao prateća pojava javila se i povećana izgradnja terena koji je u doba antike predstavljao Sisciju *intra muros*, s obzirom na smještaj kolodvora i popratnih sadržaja, ali i mnogo većih kuća nove, bogate trgovačke klase. Tijekom iskapanja temelja za te objekte često se nailazilo i na različite antičke predmete koji su najčešće odvoženi u inozemne muzeje i zbirke starina, posebice dok se gradila pruga, kada su starine iskapanne bez ikakva nadzora. Taj su problem uočili mnogi ugledni društveni i politički javni djelatnici, pa tako još Ivan Kukuljević Sakcinski pokušava organizirati sustavno skupljanje i obradu starina sa sisačkoga područja. Pod pokroviteljstvom najprije “Društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah”, a poslije Narodnoga muzeja u Zagrebu, mnogi znameniti hrvatski domoljubi, poput Mijata Sabljara i Ivana Tkalčića, nastojali su istražiti sisačke arheološke terene i zabilježiti značenje pronalazaka. Kako su svi oni bili angažirani i u glavnom gradu, pa je njihovo istraživanje sisačkih starina postalo parcijalno, pribjegli su imenovanju lokalnih stanovnika povjerenicima “Društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah” ili Narodnoga muzeja u Zagrebu. Prvi su tu dužnost obnašali Aleksandar Bobek i Josip Jilk, uz pomoć župnika Franje Schloissnigga i poslije Dragutina Königa. Ujedinjenjem Siska stvoreni su preduvjeti za kompleksnije društveno djelovanje, pa je osnovana “Siscija – društvo za iskapanje i sakupljanje rimskih starina u Sisku”, u kojoj je najvažniju ulogu imao njezin tajnik Dragutin Jagić. “Siscija” kao društvo, nakon početnih uspjeha, ubrzo se pasivizirala, pa se daljnja arheološka istraživanja i suradnja s Narodnim muzejom u Zagrebu obavljala preko pojedinaca poput Andrije Colussija, Ferde Hefelea i Milana pl. Šipuša. Istraživanje djelovanja društva “Siscija” i sustavnih arheoloških radova u Sisku na osnovi neobjavljene korespondencije istaknutijih djelatnika upotpunjuje sliku cjelovitijega poznavanja osvita hrvatske arheološke znanosti.

Arhivski izvori

Arhiv Arheološkog muzeja u Zagrebu, sign. 41.

Dossier Siscija, *Sisak od 1851 – 1935*, 42/25, Arheološki muzej, Zagreb.

Fabijan Kovač, *Prikaz razvoja grada o njegovoj pedesetogodišnjici*, rukopis. KP, inv.br. 1004, Gradski muzej Sisak (GMS).

Fabijan Kovač, *Izgradnja ulica, parkova i građevina*, rukopis. KH-A/ K1, inv.br. 7/1, GMS.

Fabijan Kovač, *Iz stogodišnje prošlosti grada Siska*, rukopis. KP, inv.br. 27, GMS.

Literatura

Burkowsky, Zdenko. 1990. *Arheološko društvo Siscia*. Katalog izložbe. Muzej Sisak.

Burkowsky, Zdenko. 2000. O djelatnosti društva “Arheološko društvo Siscia u Sisku”. *Godišnjak GMS I*. Sisak: 2000: 52–64.

Jagačić-Borić, Jasna, Đurđa Zorko. 2006. *Sisački biografski leksikon*. Sisak.

Kraguljac, Božena. 2000. Muzej u Sisku – osnivanje i rad. *Godišnjak GMS I*: 8–12. Sisak.

Luetić, Tihana. 2001. Darovi i darovatelji ..., *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (VAMZ)*. 3.s. XXXIV: 217–264.

Mirnik, Ivan. 2001. Genealoške bilješke Mijata Sabljara. *VAMZ* 3.s. XXXIV: 205–215.

Vukelić, Vlatka. 2007. Prilog proučavanju razvoja sisačke arheologije u drugoj polovici 19. i polovici 20. stoljeća: Andrija Colussi kao pionir sisačke arheologije. *VAMZ* 3.s. XL: 347–368.

Vukelić, Vlatka. 2009. Počeci sustavnih arheoloških istraživanja u Sisku. *Godišnjak GMS IX*: 93–119, Sisak.